

شاخص توسعه‌ی انسانی در کشورهای عضو سازمان

همکاری اسلامی

قدرت طاهری و زهره طرانیان

مقدمه

سطح زندگی مناسب (استاندارد زندگی) مورد بررسی قرار می‌گیرد. از سال ۱۹۹۰، هر ساله گزارشی با نام گزارش توسعه‌ی انسانی توسط برنامه‌ی توسعه‌ی سازمان ملل متحد منتشر می‌شود و در آن کشورها در شاخص‌های مختلفی مانند شاخص‌های آموزشی، بهداشتی، اقتصادی، اجتماعی، محیط زیست، سیاسی و... مورد مقایسه قرار می‌گیرند. در اولین گزارش توسعه‌ی انسانی در سال ۱۹۹۰ آمده است: مردم، یعنی نیروی انسانی، ثروت واقعی هر ملتی را تشکیل می‌دهند. هدف توسعه، ایجاد شرایطی است که مردم بتوانند در آن از عمر طولانی و زندگی سالم و سازنده‌ای بهره‌مند شوند^۱. در گزارش توسعه‌ی انسانی، کشورها را بر اساس میزان شاخص توسعه‌ی انسانی به گروه‌های کشورهای با توسعه‌ی انسانی بسیار زیاد، کشورهای با توسعه‌ی انسانی زیاد، کشورهای با توسعه‌ی انسانی متوسط و کشورهای با توسعه‌ی انسانی کم تقسیم می‌کنند.

ارزش عددی شاخص توسعه‌ی انسانی بین صفر تا یک است. ارزش شاخص توسعه نشان می‌دهد که هر کشوری چه مقدار از مسیر خود را برای رسیدن به بالاترین سطح زندگی انسانی طی کرده است و همچنین امکان مقایسه بین کشورها را فراهم می‌کند.

متدولوژی جدید محاسبه شاخص توسعه‌ی انسانی

تا پیش از سال ۲۰۱۰ شاخص‌هایی که برای محاسبه توسعه‌ی انسانی بکار می‌رفت عبارت بودند از: آموزش، امید به زندگی و درآمد سرانه. با توجه به اینکه شاخص‌های آموزش بیش‌تر جنبه کیفی داشتند، برای تبدیل مقیاس شاخص آموزش و کمی کردن آن، از سال ۲۰۱۰ تغییراتی در متدولوژی محاسبه آن به وجود آمد که نحوه محاسبه آن را تغییر داد. این تغییرات به اجمال در ادامه ارائه می‌شود.

شاخص توسعه‌ی انسانی در کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی

شاخص توسعه انسانی ترکیبی از سه شاخص امید به زندگی، آموزش و

اقتصاددانان رشد اقتصادی (رشد تولید ناخالص داخلی) را به‌عنوان یکی از بهترین شاخص‌های رشد و توسعه‌ی اقتصادی کشورها در نظر می‌گیرند. تجربه‌ی کشورها در طی چند دهه‌ی گذشته نشان داده که اگر چه رشد اقتصادی شرط لازم برای بهبود زندگی افراد جامعه است ولی شرط کافی نیست. از سوی دیگر برای تعیین رفاه شهروندان، اقتصاددانان به برخی شاخص‌ها پرداخته‌اند که علاوه بر متغیرهای اقتصادی در برگیرنده متغیرهای اجتماعی نیز باشند. یکی از مهم‌ترین این شاخص‌ها، شاخص توسعه‌ی انسانی^۱ می‌باشد. این شاخص در سال ۱۹۹۰ توسط آمارتیان (هندی) و محبوب الحق (پاکستانی) و با همکاری گوستا و رانیس، استاد دانشگاه بیل و دسای (Desai) استاد مدرسه‌ی اقتصاد لندن توسعه یافت و از همان زمان توسط «برنامه‌ی توسعه‌ی سازمان ملل»^۲ مورد استفاده قرار گرفت.

تأکید این شاخص به جای استفاده از درآمد سرانه به جنبه‌های وسیع‌تر توسعه معطوف گردید. این شاخص ضمن اینکه معیاری برای اندازه‌گیری رفاه شهروندان ارائه می‌کند، اثر سیاست‌های اقتصادی بر کیفیت زندگی شهروندان را اندازه‌گیری می‌کند. همچنین این شاخص کشورها را بر حسب کیفیت زندگی شهروندان و نه صرفاً بر اساس درآمد سرانه آن‌ها رتبه‌بندی می‌کند.

شاخص توسعه‌ی انسانی چیست؟

شاخص توسعه‌ی انسانی، شاخصی ترکیبی است برای سنجیدن موفقیت در هر کشور که در سه معیار پایه از توسعه‌ی انسانی، شامل زندگی طولانی و سالم (بهداشت و سلامت)، دسترسی به دانش و معرفت و

قدرت طاهری مدیر کل دفتر محاسبه‌ی شاخص برنامه‌ها و سیاست‌های کلان مرکز آمار ایران است.

زهره طرانیان کارشناس دفتر محاسبه‌ی شاخص برنامه‌ها و سیاست‌های کلان مرکز آمار ایران است.

متغیرهای جانشین برای ابعاد سه‌گانه توسعه

متغیرهای جایگزین		ابعاد توسعه
روش جدید	روش قدیم	
امید به زندگی در بدو تولد	امید به زندگی در بدو تولد	بهداشت و سلامت
متوسط طول دوره‌ای که صرف آموزش می‌شود (در افراد بزرگسال ۲۵ سال به بالا)	نرخ باسوادی بزرگسالان	دسترسی به دانش
طول دوره‌ی مورد انتظار برای تحصیل کودکان در سن ورود به مدرسه	نرخ ثبت نام در مدرسه	
درآمد سرانه	درآمد سرانه	استاندارد زندگی

مأخذ: گزارش توسعه‌ی انسانی ۲۰۱۰

نقصان‌هایی مواجه هستند و بیش‌تر وفور ثروت و منابع طبیعی خدادادی است که قدرت خرید آن‌ها را افزایش داده است.

ب- سطح توسعه‌ی انسانی میانه

طبق گزارش توسعه‌ی انسانی، کشورهایی که ارزش عددی شاخص توسعه‌ی انسانی آن‌ها در دامنه‌ی ۰/۵ و ۰/۸ قرار دارد، در گروه سطح توسعه‌ی انسانی میانه قرار دارند. ۳۲ کشور اسلامی، در این گروه جای می‌گیرند که اغلب این ۳۲ کشور، در سطح جهانی رتبه‌های بیش از ۱۰۰ دارند. در این میان، ایران با احراز ارزش عددی ۰/۷۴۲، رتبه ۷۶ را به دست آورده است. از ۳۰ کشور اسلامی دارای سطح توسعه‌ی انسانی میانه، ۸ کشور مالزی، لیبی، عربستان سعودی، لبنان، قزاقستان، آلبانی، بحرین و کویت از سطح توسعه‌ی انسانی بالاتری برخوردارند.

پ- سطح توسعه‌ی انسانی پایین

مطابق طبقه‌بندی گزارش توسعه‌ی انسانی، کشورهایی که ارزش رقم شاخص توسعه‌ی انسانی آن‌ها کمتر از ۰/۵ است، در گروه سطح توسعه‌ی انسانی پایین قرار دارند. از کشورهای اسلامی، ۲۱ کشور در این گروه قرار می‌گیرند؛ این در حالی است که اطلاعات آماری کشور سومالی در گزارش مذکور ارائه نشده است. مسلماً اغلب این ۲۲ کشور به سبب فقر اساسی در آموزش، بهداشت و درآمد، اساساً از بی‌ثباتی‌های بنیادین سیاسی، اجتماعی و اقتصادی برخوردارند.

اگر بخواهیم در بین کشورهای جهان، رتبه‌ی شاخص توسعه‌ی انسانی کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی را بررسی کنیم مشاهده می‌شود که در بین کشورهای آسیایی عضو سازمان (۲۷ کشور)، کشورهای برونئی دارالسلام، قطر و امارات متحده‌ی عربی به ترتیب با رتبه‌های ۳۰، ۳۶ و ۴۱ دارای بالاترین رتبه در شاخص توسعه‌ی انسانی هستند و همچنین کشورهای افغانستان، یمن و بنگلادش و پاکستان به ترتیب با رتبه‌های ۱۷۵، ۱۶۰، ۱۴۶ و ۱۴۶ دارای پایین‌ترین رتبه‌ها در

درآمد سرانه بر اساس برابری قدرت خرید می‌باشد و درآمد سرانه خود یکی از اجزاء شاخص توسعه‌ی انسانی است. این افزایش درآمد سرانه موجب بالا رفتن شاخص توسعه‌ی انسانی شده و رتبه‌ی شاخص توسعه‌ی انسانی را بالا می‌برد بدون اینکه لزوماً تغییر عمده‌ای در امید به زندگی و پیشرفت آموزشی حاصل شده باشد.

بررسی رتبه‌های شاخص توسعه‌ی انسانی و درآمد سرانه، به‌ویژه در کشورهای نفتی ضرورت توجه بیش‌تر به مؤلفه‌های کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی را ایجاد می‌کند. برای اینکه ایران بتواند در رتبه شاخص توسعه‌ی انسانی متناسب با امکانات بالقوه اقتصادی کشور حرکت کند باید منابع بسیار بیش‌تری به مقوله‌ی آموزش، چه در سطح سواد آموزی و چه در مقاطع تحصیلی، به‌ویژه در سطح پیش از دانشگاه تخصیص دهد.

سازمان همکاری اسلامی با ۵۷ کشور عضو در چهار قاره‌ی جهان، یکی از سازمان‌های بین‌المللی کنونی جهان به‌شمار می‌رود. ۵۷ عضو سازمان همکاری اسلامی در ۴ قاره‌ی جهان پراکنده‌اند. جز آلبانی که کشوری اروپایی است و سورینام و گویان که اعضای آمریکایی سازمان هستند، دیگر اعضای سازمان از قاره آسیا یا آفریقا می‌باشند.

مطابق گزارش شاخص‌های توسعه‌ی انسانی سال ۲۰۱۳، کشورهای اسلامی، از نظر شاخص توسعه‌ی انسانی به سه سطح طبقه‌بندی شده‌اند:

الف- سطح توسعه‌ی انسانی بالا

کشورهای که از سطح سواد، امید به زندگی و قدرت خرید پایه بالاتری برخوردارند، در این گروه واقع شده‌اند. در واقع، ارزش عددی شاخص توسعه‌ی انسانی کشورهایی که بیش از ۰/۸ است، جزء گروه کشورهای دارای سطح توسعه‌ی انسانی بالا هستند. از کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی بر اساس جدول ۱، تنها ۳ کشور در این سطح از توسعه‌ی انسانی قرار دارند که عبارتند از: برونئی دارالسلام، امارات متحده عربی و قطر. کشورهای ذکر شده نیز با ناکارآمدی‌ها و

جدول ۱- شاخص توسعه‌ی انسانی در کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی

رتبه شاخص توسعه‌ی انسانی (۲۰۱۲)	شاخص توسعه‌ی انسانی ۲۰۱۱		درآمد ناخالص ملی سرانه (برخ برابر قدرت خرید بر حسب دلار به قیمت ثابت سال ۲۰۰۵)	مدت زمان مورد انتظار تحصیل ۲۰۱۱	میانگین سال‌های تحصیلی سال ۲۰۱۰	امید زندگی بدو تولد سال ۲۰۱۲	کشور
	۲۰۱۲	۲۰۱۱					
۳۰	۰/۸۵۵	۰/۸۵۴	۴۵،۶۹۰	۱۵	۸۶	۷۸/۱	برونئی دارالاسلام
۳۶	۰/۸۳۴	۰/۸۳۳	۸۴،۴۷۸	۱۲/۲	۷۳	۷۸/۵	قطر
۴۱	۰/۸۱۸	۰/۸۱۷	۴۲،۷۱۶	۱۲	۸۹	۷۶/۷	امارات متحده عربی
۴۸	۰/۷۹۶	۰/۷۹۵	۱۹،۱۵۴	۱۳/۶	۹۴	۷۵/۲	بحرین
۵۴	۰/۷۹	۰/۷۸۸	۵۲،۷۹۳	۱۴/۲	۶۱	۷۴/۷	کویت
۵۷	۰/۷۸۲	۰/۷۸	۲۲،۶۱۶	۱۴/۳	۷۸	۷۴/۱	عربستان سعودی
۶۴	۰/۷۶۹	۰/۷۶۶	۱۳،۶۷۶	۱۲/۶	۹۵	۷۴/۵	مالزی
۶۴	۰/۷۶۹	۰/۷۶۵	۱۳،۷۶۵	۱۶/۲	۷۳	۷۵	لیبی، جماهیر عربی
۶۹	۰/۷۵۴	۰/۷۵	۱۰،۴۵۱	۱۵/۳	۱۰۴	۶۷/۴	قزاقستان
۷۰	۰/۷۴۹	۰/۷۴۸	۷،۸۲۲	۱۱/۴	۱۰۴	۷۷/۱	آلبانی
۷۲	۰/۷۴۵	۰/۷۴۴	۱۲،۲۶۴	۱۳/۸	۷۸	۷۲/۸	لبنان
۷۶	۰/۷۴۲	۰/۷۴۲	۱۰،۶۹۵	۱۴/۴	۷۸	۷۳/۲	ایران، جمهوری اسلامی
۸۲	۰/۷۳۴	۰/۷۳۲	۸،۱۵۳	۱۱/۷	۱۱/۲	۷۰/۹	آذربایجان
۸۴	۰/۷۳۱	۰/۷۲۹	۲۴،۰۹۲	۱۳/۵	۵۵	۷۳/۲	عمان
۹۰	۰/۷۲۲	۰/۷۲	۱۳،۷۱۰	۱۲/۸	۶۵	۷۴/۲	ترکیه
۹۳	۰/۷۱۳	۰/۷۱۱	۷،۴۱۸	۱۳/۶	۷/۶	۷۳/۴	الجزایر
۹۴	۰/۷۱۲	۰/۷۱	۸،۱۰۳	۱۴/۵	۶۵	۷۴/۷	تونس
۱۰۰	۰/۷	۰/۶۹۹	۵،۲۷۳	۱۲/۷	۸۶	۷۳/۵	اردن
۱۰۲	۰/۶۹۸	۰/۶۹۳	۷،۷۸۲	۱۲/۶	۹/۹	۶۵/۲	ترکمنستان
۱۰۴	۰/۶۸۸	۰/۶۸۷	۷۴۷۸	۱۲/۵	۵۸	۷۷/۱	مالدیو
۱۰۵	۰/۶۸۴	۰/۶۸۱	۷،۳۲۷	۱۲/۴	۷/۲	۷۰/۸	سورینام
۱۰۶	۰/۶۸۳	۰/۶۷۹	۱۲،۵۲۱	۱۳	۷/۵	۶۲/۱	گابن
۱۱۰	۰/۶۷	۰/۶۶۶	۳،۳۵۹	۱۳/۵	۸	۷۳	فلسطین
۱۱۲	۰/۶۶۲	۰/۶۶۱	۵،۴۰۱	۱۲/۱	۶/۴	۷۳/۵	مصر
۱۱۴	۰/۶۵۴	۰/۶۴۹	۳،۲۰۱	۱۱/۶	۱۰	۶۸/۶	ازبکستان
۱۱۶	۰/۶۴۸	۰/۶۴۶	۴،۶۷۴	۱۱/۷	۵/۷	۷۶	سوریه، جمهوری عربی
۱۱۸	۰/۶۳۶	۰/۶۳۲	۳،۳۸۷	۱۰/۳	۸۵	۷۰/۲	گویان

جدول (۱) - ادامه

رتبه شاخص توسعه‌ی انسانی (گزارش سال ۲۰۱۲)	شاخص توسعه‌ی انسانی ۲۰۱۱		درآمد ناخالص ملی سرانه (برخ برابر قدرت خرید بر حسب دلار به قیمت ثابت سال ۲۰۰۵)	مدت زمان مورد انتظار تحصیل ۲۰۱۱	میانگین سال‌های تحصیل سال ۲۰۱۰	امید زندگی بدو تولد سال ۲۰۱۲	کشور
	۲۰۱۲	۲۰۱۱					
۱۲۱	۰٫۶۲۹	۰٫۶۲۴	۴٫۱۵۴	۱۲۹	۵۸	۶۹٫۸	اندونزی
۱۲۵	۰٫۶۲۲	۰٫۶۱۸	۲٫۱۱۹	۱۱۵	۹۸	۶۷٫۸	تاجیکستان
۱۲۵	۰٫۶۲۲	۰٫۶۲۱	۲٫۰۰۹	۱۲۶	۹۳	۶۸	قزاقستان
۱۳۰	۰٫۵۹۱	۰٫۵۸۹	۴٫۳۸۴	۱۰۴	۳۴	۷۲٫۴	مراکش
۱۳۱	۰٫۵۹	۰٫۵۸۳	۳٫۵۵۷	۱۰	۵۶	۶۹٫۶	عراق
۱۳۶	۰٫۵۱۵	۰٫۵۱۱	۱٫۷۸۵	۸۱	۳۸	۶۹٫۲	بنگلادش
۱۳۶	۰٫۵۱۵	۰٫۵۱۳	۲٫۵۶۶	۷۳	۳۸	۶۵٫۷	پاکستان
۱۵۰	۰٫۴۹۵	۰٫۴۹۲	۲٫۱۱۴	۱۰۹	۵۹	۵۲٫۱	کامرون
۱۵۳	۰٫۴۷۱	۰٫۴۶۷	۲٫۱۰۲	۹	۵۲	۵۲٫۳	نیجریه
۱۵۴	۰٫۴۷	۰٫۴۷۱	۱٫۶۵۳	۸۲	۳۵	۵۹٫۶	سنگال
۱۵۵	۰٫۴۶۷	۰٫۴۶۴	۳٫۱۷۴	۸۱	۳۷	۵۸٫۹	موریتانی
۱۵۹	۰٫۴۵۹	۰٫۴۵۵	۹٫۷۸	۱۰۶	۵۳	۵۷٫۵	توگو
۱۶۰	۰٫۴۵۸	۰٫۴۵۹	۱٫۸۲۰	۸۷	۳۵	۶۵٫۹	یمن
۱۶۱	۰٫۴۵۶	۰٫۴۵۴	۱٫۱۶۸	۱۱۱	۳۷	۵۴٫۵	اوگاندا
۱۶۴	۰٫۴۴۵	۰٫۴۴۲	۲٫۳۵۰	۵۷	۳۸	۵۸٫۳	جیبوتی
۱۶۵	۰٫۴۳۹	۰٫۴۴	۱٫۷۳۱	۸۷	۳۸	۵۸٫۸	گامبیا
۱۶۶	۰٫۴۳۶	۰٫۴۳۴	۱٫۳۳۹	۹۴	۳۲	۵۶٫۵	بنین
۱۶۸	۰٫۴۳۲	۰٫۴۲۶	۱٫۵۹۳	۶۵	۳۲	۵۶	ساحل عاج
۱۶۹	۰٫۴۲۹	۰٫۴۲۸	۹٫۸۶	۱۰۲	۳۸	۶۱٫۵	کوموروس
۱۷۱	۰٫۴۱۴	۰٫۴۱۹	۱٫۸۶۸	۴۵	۳۱	۶۱٫۸	سودان
۱۷۵	۰٫۳۷۴	۰٫۳۷۱	۱٫۰۰۰	۸۱	۳۱	۴۹٫۱	افغانستان
۱۷۶	۰٫۳۶۴	۰٫۳۶۴	۱٫۰۴۲	۹۵	۳۳	۴۸٫۶	گینه بیسائو
۱۷۷	۰٫۳۵۹	۰٫۳۶۸	۸۸۱	۷۳	۳۳	۳۸٫۱	سیرالئون
۱۷۸	۰٫۳۵۵	۰٫۳۵۲	۹۲۱	۸۸	۱۶	۵۴٫۵	گینه
۱۸۲	۰٫۳۴۴	۰٫۳۴۷	۸۵۳	۷۵	۲	۵۱٫۹	مالی
۱۸۳	۰٫۳۴۳	۰٫۳۴	۱۲۰۲	۶۹	۱۳	۵۵٫۹	یورکیناناسو
۱۸۴	۰٫۳۴	۰٫۳۳۶	۱٫۳۵۸	۷۴	۱۵	۴۹٫۸	چاد
۱۸۵	۰٫۳۲۷	۰٫۳۲۲	۹۰۶	۹۲	۱۲	۵۰٫۷	موزامبیک
۱۸۶	۰٫۳۰۴	۰٫۲۹۷	۷۰۱	۴۹	۱۴	۵۵٫۱	نیجر

مأخذ: Human Development Report-2013

تنها کشور اروپایی عضو سازمان همکاری اسلامی (آلبانی) از نظر شاخص توسعه‌ی انسانی در بین کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی و سازمان ملل متحد به ترتیب برابر ۱۰ و ۷۰ بوده است.

کشورهای مالی، بورکینافاسو، چاد، موزامبیک و نیجر دارای آخرین رتبه در بین کشورهای اسلامی و به ترتیب دارای رتبه‌ی ۱۸۲ تا ۱۸۶ در بین کشورهای عضو سازمان ملل متحد بوده‌اند.

توضیحات

^۱ Human Development Index

^۲ United Nations Development Program

^۳ Human Development Report 1990 - United Nations Development Program

مرجع‌ها

گزارش توسعه‌ی انسانی سازمان ملل ۲۰۱۰-۲۰۱۳
برنامه‌ی توسعه‌ی سازمان ملل.

Human Development Report 1990 - United Nations Development Program.

Human Development Report 2013 - United Nations Development Program.

شاخص توسعه‌ی انسانی در بین کشورهای آسیایی عضو سازمان همکاری اسلامی هستند.

از سوی دیگر با بررسی این شاخص در بین کشورهای آفریقایی عضو سازمان همکاری اسلامی (۲۷ کشور) در مقایسه با سایر کشورهای جهان، کشورهای لیبی، الجزایر و تونس به ترتیب با رتبه‌های ۶۰، ۹۳ و ۹۴ بالاترین رتبه‌ها را دارند. همچنین در بین این ۲۷ کشور آفریقایی کشورهای نیجر، موزامبیک و چاد به ترتیب با رتبه‌های ۱۸۵، ۱۸۶ و ۱۸۴ دارای پایین‌ترین رتبه‌ی شاخص توسعه‌ی انسانی در مقایسه با سایر کشورهای جهان هستند.

لازم به ذکر است با توجه به جدول ذیل مشاهده می‌شود کشورهای آسیایی عضو سازمان همکاری اسلامی از نظر رتبه‌ی شاخص توسعه‌ی انسانی وضعیت بهتری نسبت به کشورهای آفریقایی عضو آن سازمان دارند.

در حوزه‌ی کشورهای آمریکایی عضو آن سازمان، که عبارتند از گویان و سورینام مشاهده می‌شود که رتبه‌ی شاخص توسعه‌ی انسانی کشور سورینام بالاتر از کشور گویان (۱۰۵ در مقایسه با ۱۱۸) است. همچنین کشور اروپایی عضو سازمان نیز کشور آلبانی است که دارای رتبه‌ی ۷۰ از نظر شاخص توسعه‌ی انسانی در مقایسه با سایر کشورهای جهان است.

نتیجه‌گیری

شاخص توسعه‌ی انسانی یک شاخص ترکیبی است که بر اساس آن می‌توان کشورها را از نظر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با هم مقایسه کرد. برنامه‌ی توسعه‌ی سازمان ملل هر ساله گزارشی به نام گزارش توسعه‌ی انسانی منتشر می‌کند که برای تمام کشورهای عضو، شاخص توسعه‌ی انسانی محاسبه می‌شود.

در این مقاله شاخص توسعه‌ی انسانی برای کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است.

بر اساس رتبه‌بندی انجام گرفته کشورهای برونی دارالسلام، قطر، امارات متحده عربی، بحرین و کویت در بین کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی دارای رتبه‌ی اول تا پنجم بوده و در بین کشورهای عضو سازمان ملل متحد به ترتیب دارای رتبه‌ی ۳۰، ۳۶، ۴۱، ۴۸ و ۵۷ بوده‌اند.

رتبه‌ی جمهوری اسلامی ایران از نظر شاخص توسعه‌ی انسانی در بین کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی و سازمان ملل متحد به ترتیب ۱۲ و ۷۶ بوده است.